

Jádro sociální otázky • Zbožní charakter pracovní síly • Sociální trojčlennost jako řešení

Rudolf Steiner

Jádro sociální otázky: práce jako zboží

Můžeme zde neustále poukazovat zvláště na jeden bod. Už jsem na něj v těchto přednáškách upozorňoval. Co je dnes na hospodářském životě, respektive na proletářských vědeckých úvahách o tomto životě zvláště nápadné, je skutečnost, že i v tomto ohledu proletariát přebral dědictví jiných tříd. Jakmile se vytvořila moderní technika, moderní kapitalismus, byl (z důvodů, které zde byly uvedeny již minulý týden) lidský pohled, jako kdyby byl hypnotizován, zaměřen na tento hospodářský život jako na něco, v čem sociální organismus spočívá, co je v sociálním organismu jediné skutečné. Má se za to, že když se mluví o lidském vývoji, stačí poukázat jen na hospodářský život. Právě v tomto případě si musíme uvědomit, že tento hospodářský život, jak jsme viděli, byl zcela mimořádně angažován, a jeho prostřednictvím se do jasného světla pocíťování lidství, pocíťování lidské důstojnosti posunul zvláště účinný impulz moderního proletariátu. Vždyť Karel Marx zapůsobil v milionech a milionech proletářů jako roznětka právě tím, že se tito lidé domnívali, že poprvé jasnými slovy poukázal na to, co je v celém postavení novodobého proletáře nedůstojné člověka; domnívali se, že on, Karel Marx, poprvé poukázal na to, že pro proletáře je jeho pracovní síla zbožím, tak jako jiné zboží obíhá na trhu zboží a podléhá zákonu nabídky a poptávky.

Karel Marx poukázal (ovšem způsobem v mnoha směrech mylným) na základní skutečnosti. Už jen to, že poukázal na toto nejvlastnější jádro moderní sociální otázky, vnímá cit proletářské duše jako nesmírnou zásluhu. I tady je sociopsychologická stránka ve skutečnosti mnohem významnější než teorie, úvahy a diskuse, pojící se k leckterým oblastem hospodářského i ostatních druhů sociálního života. Z toho však vychází životně důležitá otázka: Jak lze překonat to, co je vnímáno jako člověka nedůstojné, tedy že lidská pracovní síla je zbožím a jako se zbožím se s ní zachází?

Pracovní síla jako zboží podle Karla Marxe

Tak to tedy řekl nejprve Marx. Jak říkám, ta věc je v mnoha ohledech mylná, ale na tom teď nesejde; jestliže totiž má nějaká mylná skutečnost tak obrovskou průraznost v duších milionů lidí, pak je prostě sociální skutečností. Tak to řekl Karel Marx a tak mu novodobí proletáři rozuměli. Toto porozumění, třebaže se v leckterém ohledu změnilo, i dnes stále ještě působí, působí právě dnes nesmírně živě v citech.

Karel Marx tedy řekl: V rámci hospodářského organismu se zboží uvádí na trh a prodává. Jsou majitelé zboží, vlastníci zboží, a jsou kupci zboží. Mezi nimi zboží obíhá. Novodobý proletář nevlastní nic kromě své vlastní pracovní síly. Pro každé zboží jsou nutné určité

výrobní náklady. Výroba toho či onoho zboží, než je schopné spotřeby, je tak a tak vysoká. Novodobý proletář má jen svou tělesnou sílu, má jen svou pracovní sílu. K výrobě této pracovní síly je nutné všechno, co musí získat v podobě potravin, ošacení atd. Tím, co musí získat v podobě potravin, ošacení atd., se spotřebovaná pracovní síla zase neustále nahrazuje. To jsou výrobní náklady na jeho pracovní sílu.

Karel Marx ovšem řekl (a ve své nejniternější bytosti si to myslí i novodobý proletář): Nenucené, bez donucení mu zaměstnavatel jako takzvanou odměnu za práci nedá víc než tyto výrobní náklady na jeho pracovní sílu. Kdyby se však například prací, která bude trvat pět hodin, odpracovalo vše potřebné k pokrytí výrobních nákladů, moderní podnikatel se s tím nespokojí. Požaduje delší pracovní dobu. Tehdy pak dělník pracuje zdarma, neboť dostane jen tolik, kolik činí výrobní náklady jeho pracovní síly jakožto zboží. To, co odpracuje navíc, je nadhodnota. Tu přináší na oltář (můžeme-li to nazvat oltářem) kapitalismu, aby se hromadila jako kapitál; ona však pochází z jeho pracovní síly a tedy z toho jediného, co má - protože dostává jen výrobní náklady, protože je nucen nabízet na trhu práce (za daných hospodářských poměrů) to jediné, co má: svou pracovní sílu jakožto zboží.

Sociální homunkulus

Můžete vynaložit ten největší lidský důvtip, můžete použít ty nej- hlubší národohospodářské poznatky, abyste diskutovali o tom, jak to udělat, aby dělník už v sociálním organismu nemusel svou pracovní sílu přinášet na trh jako zboží, aby mohl sprovodit ze světa tento poslední důsledek otroctví, a i kdybyste s tím největším důvtipem, s těmi nejhlubšími národohospodářskými poznatky mohli několik lidských životů přemýšlet, nedospěli byste k žádnému výsledku. Nemůžete dospět k výsledku, neboť to je v tom nejeminentnějším smyslu otázka, o které nelze diskutovat, kterou nelze zodpovědět teoreticky, nýbrž kterou může zodpovědět jen samotný život, kterou lze zodpovědět jen tím, že se vytvoří něco, co bude v životě působit tak, že pracovní síla bude zbavena charakteru zboží.

Mohu-li použít příměru, poukázal bych na človíčka, jehož v Goethově *Faustovi* vytvoří Wagner v křivuli: na homunkula. Ho- munkulus je složen z přírodních ingrediencí, jaké si jen dokážete vymyslet; nevznikne z nich však člověk, nýbrž jen človíček, homu- nkulus. Z rozumových ingrediencí, respektive z národohospodářsky vyrobených ingrediencí tak sice můžete cosi poskládat - jenže dostanete pouze sociálního homunkula! Jako je nutné vytvořit podmínky, aby vznikl živý člověk, musí být také vytvořeny podmínky k tomu, aby živoucí sociální organismus působil tak, že v životě, nikoli na základě teorií, na základě argumentů, bude nutně oddělováno to, co se má uplatňovat v pouhém oběhu zboží, a to, čím je lidská pracovní síla a co se v pouhém oběhu zboží uplatňovat nesmí.

Tři samostatné články sociálního organismu

Toho nedosáhnete nijak jinak, než přistoupíte-li na to, že živý sociální organismus musí jako

samostatné články obsahovat vedle článku duchovního také článek právně-státní, článek v užším smyslu politicko-právní, a relativně samostatně vedle toho hospodářský organismus, který musí žít podle vlastních zákonů. Stejně jako žaludek nemůže dýchat ani obstarávat srdeční tep, nemůže ani hospodářský organismus vytvářet ze svých vlastních sil práva. A nikdy nebude práva vytvářet, bude-li působit jen ze svých vlastních reálných základů. Z těchto reálných základů bude sociální organismus jen prostřednictvím výroby, prostřednictvím obchodu, pohánět ke spotřebě.

Avšak právě tak, jako proti oběhu zboží stojí příroda samotná, přírodní základy veškeré výroby a veškeré spotřeby i všeho lidského dění atd. v řemesle a živnosti, musí stát na druhé straně proti hospodářské organizaci (a touto hospodářskou organizací nebýt určováno, nýbrž hospodářství určovat) to, co žije v politickém, v právním státě. To musí být vůči hospodářskému organismu natolik samostatné, jako je soustava plic a srdce relativně samostatná vůči soustavě hlavy, soustavě nervově-smyslové. Právě tím, že tyto věci působí samostatně, že spolupůsobí, staví se v životě do náležitého poměru. Jen díky tomu, že plíce a srdce jsou v organickém životě oddělené od činnosti žaludku, že jsou relativně samostatné, mohou náležitým způsobem fungovat společně.

Jenom díky tomu, že v živém sociálním organismu tu je samostatný článek, který není určován z jakýchkoli hospodářských hlubin a nedělá z pracovní síly zboží, ale způsobuje, že na základě živoucího života je práce začleněna, zahrnuta v sociální struktuře v podobě práva, jen díky tomu můžete na druhou stranu zajistit, aby hospodářský život byl určován tím, co je právním životem, politickým životem státu v užším smyslu, podobně jako je hospodářský život určován přírodní základnou.

Teprve máme-li tyto tři články relativně samostatně vedle sebe, máme-li samostatný duchovní článek, samostatný článek právního systému, tedy vlastní státní život, a samostatný hospodářský život a tyto tři články působí relativně samostatně vedle sebe, má-li každý z těchto článků ze svých vlastních základů vytvořený zastupitelský útvar, správní útvar - řekněme svůj říšský sněm, svůj spolkový sněm, své ministerstvo - a jednotlivé články jsou vůči sobě navzájem téměř stejně suverénní jako jednotlivé státy, jednají spolu jen prostřednictvím delegátů - teprve pak bude sociální organismus skutečně zdravý.

Práce musí být charakteru zboží ustavičně zbavována

Pak se v oblasti hospodářského života vytvoří takové zájmy, které mohou být rozhodující jako impulzy jen v tomto hospodářském životě. A pak může život položit otázku - může ji položit to, co se děje v jiném článku sociálního organismu, v právním organismu: Jestliže z podnětů tohoto právního organismu [nastane] omezení lidské pracovní síly, která již nebude mít charakter zboží, nýbrž charakter práva, jestliže tato pracovní síla bude do určitého hospodářského odvětví vstupovat takovým způsobem, že toto odvětví nebude rentabilní, pak bude třeba dívat se na toto odvětví vzhledem k jeho nerentabilitě stejně, jako kdyby nebylo rentabilní kvůli příliš drahé surovině. To znamená, že lidská pracovní síla bude ve vztahu k hospodářskému životu tím, co bude vládnout, nikoli tím, co bude utlačováno, zotročováno.

Toho se však nedosáhne tak, že se vydají jisté zákony, nýbrž že se v živoucím životě vytvoří útvar, který prostě díky tomu, že v tomto odděleném útvaru musí působit jiné lidské impulzy,

bude ustavičně, od epochy k epoše, zbavovat práci charakteru zboží; je totiž třeba tohoto charakteru ji zbavovat, jinak [jím] bude vždycky znovu nasáta, protože hospodářský útvar má neustále tendenci pracovní síly se zmocňovat a dělat z ní zboží. Státní útvar musí vždy bdít nad tím, aby pracovní sílu zbavoval zbožího charakteru.

Neblahé důsledky míšení jednotlivých článků

Život nám všude ukazuje, že motání - mohu-li použít tento triviální výraz* - těchto tří oblastí sociálního života dohromady má neblahé důsledky. Stačí si jen prostudovat, co se v rámci této katastrofy sociální i jiných lidských katastrof odehrálo za posledního čtyři a půl roku. Stačí prostudovat si to na konkrétních událostech. Je to pěkné studium, například v oblasti, která se teď rozpadá jako na atomy, v Rakousku: Jak se vlastně chtěla udržovat vnitřní struktura, jak se chtěla udržovat za více než půl století? Byla tu takzvaná říšská rada. V této říšské radě bylo jisté zastoupení lidu, tedy jen jistých vrstev. Toto zastoupení se rozpadlo - nikoli v poslední době, nýbrž už tehdy, když se tyto události připravovaly, ve druhé polovině 19. století - na čtyři kurie, na kurii velkostatkářů, kurii venkovských obcí, kurii měst a trhů a kurii průmyslových míst, obchodních komor. Jak vidíte, toto zastoupení se v podstatě zakládá na samých hospodářských impulzech. A toto zastoupení bylo státním zastoupením. Toto zastoupení dávalo zákony. Bylo to dáno jenom tím, že pod vlivem moderního vývoje [...] zde nebyla síla, která by hospodářský život samotný dokázala proniknout jeho vlastní organizací, protože myšlení bylo příliš krátkodeché, příliš omezené, protože se vůbec nedokázalo ponořit. Jako rámeček pro hospodářský život se vzal nastoupivší stát a hospodářský a státní život se zfušoval dohromady. A dokud se nepřijde na to, že tímto fušováním byl vytvořen bezpočet příčin, majících za následek naši katastrofální současnost, dotud se nepřipadne ani na ty správné léky.

R. Steiner: Die soziale Frage. GA 328. Přednáška z Curychu, 10. února 1919, str. 65nn.